

אשכולות

ביתן בארץ אל תאריך ימים כרם ביבנה

פרשת חקת

ליון 302 | ל' בסיון ה'תשע"ד
(שנה שמינית)

19:29 כניסת שבת
20:33 צאת שבת

תמורות ושינויים בהנהגת בני במדבר

טל לוי

סיפור עם ישראל במדבר מתועד בתורה בשנים הראשונות לצאתם מארץ מצרים ובשנים האחרונות – טרם כניסתם לארץ. ובפרשתנו כתוב (במדבר כ, א): "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים בְּחֵדָה הָרִאשׁוֹן וַיָּשֶׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ וַתִּמָּת שָׁם מֶרְקָם וַתִּקָּבֵר שָׁם", וכותב שם רשב"ם: "בחדש הראשון שלסוף ארבעים שנה, שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל".

תלונותיהם של עמי מוכרות לנו היטב מן השנים הראשונות בעודם עומדים על הים: "...וַיִּצְעְקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' וַיֹּאמְרוּ אֵל מֹשֶׁה הַמְבַלֵּי אֵינִי קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתֶּנּוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר מֵה זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם וְכו'". (שמות יד, י-יא). וכן הוא לאחר קריעת ים סוף במרה: "וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מַיִם" (שמות יז, ב). עם ישראל למרות הניסים הגדולים שראה במצרים ועל הים "לא פסיק פומיה" מללון על משה, וכבר עמדו הפרשנים על המדוכה, כיצד להסביר בכל מקום את פשר התלונות.

והנה, גם בפרשתנו אנו נתקלים בתלונה הזו שבמרה לאחר מות מרים: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים בְּחֵדָה הָרִאשׁוֹן וַיָּשֶׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ וַתִּמָּת שָׁם מֶרְקָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: וְלֹא הָיָה מַיִם לְעֵדָה וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן: וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוֹ גִּוְעָנוּ בְּגֹעַ אַחֲיֵינוּ לִפְנֵי ה' (במדבר כ, א-ג). עם ישראל כאמור, נמצא בהשגחה תמידית כבר ארבעים שנה וכמו שנאמר: "שְׁמַלְתְּךָ לֹא בָלְתָה מֵעֲלִידָךְ וְרִגְלְךָ לֹא בָצְקָה זֶה אֲרָבָעִים שָׁנָה" (דברים ח, ט) וכד'.

וכאן המקום לשאול, הגם שאפשר "לקבל" את תלונותיהם של עמי עם צאתם ממצרים, משום שעדיין עבדים הם ורוח העבדות מרחפת עליהם, וטרם השתחררו ממ"ט שערי טומאה ומשום עוד טעמים נוספים. כעת, לאחר ארבעים שנה בהם יש השגחה ודאגה מתמדת של הקב"ה, כיצד ניתן להסביר את המניע לתלונות של בני?!

על מנת להסביר את הדברים, נראה להביא את דברי הנצי"ב בפרשתנו: "ראוי לדעת דבשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה הולך לימין משה זרוע תפארת ה', ועתה היו עומדים ליכנס לארץ ישראל ולהתנהג בהליכות הטבע תחת השגחת ה'. על כן התנהג הקב"ה עמם בשנה זו בדרך הממוצע. וכמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב, כבר איזה משך לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם, ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי, כי קשה להחליף סדר החיים בפעם אחת. כך החל המקום יתעלה להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע..."

מסביר לנו הנצי"ב שתלונות בני"ב באות ממקום אחר. התלונות לא באות ממקום של חוסר אמונה בקב"ה, אלא יש כאן כעס הנובע משינוי ההנהגה. עד כה הקב"ה הנהיג את עמי"ב בצורה ניסית לחלוטין, אולם כעת חלה תפנית והיא ההכנה לקראת הכניסה לארץ ישראל, ובשנה זו כלשון הנצי"ב: "התנהגה הקב"ה עמם בשנה זו בדרך הממוצע" ועמי"ב מתקשה להתמודד במציאות שכזו.

עפי"י יסוד זה מסביר הנצי"ב את המניע לתלונות שבאו בהמשך בפרשה שם כתוב: "לְמָה הִעֲלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְמוֹת בְּמִדְבָּר כִּי אֵינִי לָחֵם וְאֵינִי מַיִם וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בְּלָחֵם הַקֶּלֶקֶל" (במדבר כא, ה). גם כאן, מסביר הנצי"ב שטענות אלו של עמי"ב והדומות שקרו בשנת הארבעים נבעו מהשינוי בשיטת ההנהגה, שכן כל אדם מתקשה להסתגל לשינויים אליהם הורגל עד כה.

דיוק נוסף אותו עושה הנצי"ב לחיזוק פרשנותו הוא מהציווי של הקב"ה אל משה קודם הוצאת המים מן הסלע: "קַח אֶת הַמַּטֵּה ... וְדַבְּרָתָם אֶל הַסֶּלַע לְעִינֵיהֶם" (שם כ, ח). כותב הנצי"ב: "המטה הידוע של משה ומה שאמר ליקח מבואר שלא היה עוד ביד משה בתמידות... והכי מבואר בסמוך: "ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו". והטעם הוא משום שטבע המטה היה מסוגל לעשות בו נסים נגלים... וכבר ביארנו שבשנת הארבעים נפסק כמעט חיי הנסיי. ע"כ כאשר צוה ה' לעשות נס אם יוצרך כאשר יבואר לפנינו צוהו ליקח את המטה".

הנצי"ב מעיר כי בשנת הארבעים כאמור, אין המטה נמצא בידו של משה באופן קבוע, משום שהשיטה התחלפה, ההנהגה הניסית הומרה בהנהגה טבעית, אם כי לא לחלוטין טבעית אלא ממוצעת. הדרך הממוצעת מורה שהמטה יהיה בשימוש אקראי לעת הצורך ולא בשימוש קבוע וכמו שכתב לעיל: "כמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב, כבר איזה משך לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם, ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי".

לפי דברים אלה, אפשר להסביר את תלונות בני"ב גם בצאתם ממצרים, משום שגם אז היה להם שינוי בהנהגה, אם כי לא אותו סוג שינוי דהכא, אבל עדיין היה כאן שינוי קיצוני בכל סדרי החיים של בני".

מִתְּאֵל טוֹבו!

לעילאי בן-מנחם
לרגל נישואיו

לאביחי הרוש
לרגל נישואיו

לר' בן-אל קאשי
לרגל הולדת בתו

לר' מתן סבג
לרגל הולדת בתו

לר' נריה כהן
לרגל הולדת התאומות

מְאוּחָדִים בְּתִבְיֹלָה

עם כל עם-ישראל להשבת
הנערים החטופים במהרה

העלון יוצא לאור ע"י
ישיבת כרם ביבנה
www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:
eshkolot@gmail.com

מערכת אשכולות
איתאל סופר,
נתנאל כהן ויעקב וולף

א. סוגיית הגמרא וקושיית הגרי"ד

איתא בגמ' (ע"ב): "ומנין לדין שלא ישב תלמיד בור לפניו? ת"ל: מדבר שקר תרחק". ופירש"י: "שלא ישב תלמיד בור לפניו - לישא וליתן בדין עמו, שלא יטעהו". מבואר, שהדין מזהר שלא להכניס¹ תלמידים בורים לפניו בבית הדין שכן הם עלולים להטעות אותו ולהסיח את דעתו ע"י הערות שגויות ופלפולי סרק שונים במהלך הדיון.

הגרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים' בשמעתין) הרחיב וביאר דין זה ע"פ מה שפסק הרמב"ם (פ"א מהל' סנהדרין ה'): "כל סנהדרי קטנה מושבין לפנייה שלש שורות של תלמידי חכמים בכל שורה ושורה עשרים ושלשה איש, שורה ראשונה קרובה לסנהדרין, ושורה שנייה למטה הימנה, ושלישית למטה הימנה, וכל שורה ושורה יושבין בה לפי מעלתן בחכמה".

לדעת הגרי"ד, הרמב"ם סובר כי כל המהות של ישיבת התלמידים היא שהתלמידים ישתתפו במשא ומתן של בי"ד ואף עומדים למניין ראשון כדי להורות דין תורה (כלומר, מה ההלכה אומרת בלא קשר לנידונים), אך אינם דנים בעצמם את הנידונים (עיין הרמב"ם שם פ"א הל' ז-ח). וא"כ, כשהגמרא לומדת מהפסוק "מדבר שקר תרחק" שאסור להושיב תלמיד בור, היא בעצם לומדת שיש איסור במינוי תלמיד בור לשבת מול הדיינים. ולמעשה מדובר במשרה קבועה בדיוק כמו שיש משרה של דיין. וכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' סנהדרין (ה"ח), שכל הממנה דיין שאינו הגון עובר על "לא תכירו פנים במשפט".

ולפ"ז הקשה הגרי"ד: "מדוע לא חל הלאו של 'לא תכירו פנים במשפט' לאסור מינוי תלמיד בור לסנהדרין והלא בור פסול לדין ומדוע יש צורך במיעוט מיוחד מפס' של 'מדבר שקר תרחק'? – שהרי לכאורה דבר פשוט הוא שאין למנות תלמיד בור כשם שאין ממנים דיין שאינו הגון. ונראה בס"ד ליישב ע"פ חקירה בדין 'תלמיד בור'.

ב. חקירה בדין תלמיד בור

ראשית כל, בעצם הדין של מינוי תלמיד בור יש להסתפק, שהרי ידועה האמרה בעולם הישיבות שבד"כ דיין אינו מתאים לכהן כראש ישיבה וכן ראש ישיבה על פי רוב אינו מתאים לכהן כדיין. שהרי הדיינים מאובחנים ביכולת חשיבה חותכת ויורדת לעומקא דדינא, וכל דבר שהם מעלים בסוגיא הם יודעים שיש לו נפק"מ מעשית אשר משפיעה גם על ענייני חיים ומוות, ולכן אינם מאריכים לפלפל בחקירות תיאורטיות. לעומתם, ראשי הישיבות מאופיינים יותר ביכולת למדנית-תיאורטית המסוגלת לפלפל ולדון במקרים היפותטיים, וגם המסקנות הלמדניות שראשישיב'ע מסוגל להגיע אליהם בשיעור הכללי – לרוב לא יניבו מסקנה הלכתית (ואף אינו מתיימר לעשות זאת). כמו כן, התלמידים המקשיבים לא ילמדו מהשיעורים הלכה למעשה לשימוש מייד².

לכן יש מקום לברר האם דמות למדנית ומפולפלת מוגדרת כ"תלמיד בור" לעניין שאסור לדין להכניסו לפניו, שהרי יכול להטעות ע"י פלפולים שונים ומשונים שאינם עולים בקנה אחד עם אמתה של תורה. לפי צד זה, הביטוי 'בור' משמעותו שהוא בור בתחום של פסיקת דין (ולא בתורה).

בפשטות, ביסוד החקירה עומדים שני צדדים: האם הקפידא היא על **בורותו** של התלמיד בחכמת התורה, וא"כ לא שייך לאסור על דמות שכזו להיכנס, שהרי

ודאי אינו בור³, או דילמא הקפידא היא על הטעות שעלול לגרום אותו תלמיד במהלך הדיון, וא"כ גם על אדם מעין זה חל האיסור להיכנס לדיון, שהרי עלול להטעות את הדיין (ולא מתוך בורותו אלא דווקא מתוך חוכמתו המרובה, שבתחום הדיינות היא מזיקה⁴).

ג. הוכחות

מלשון הגמ' א"א להכריע כלל, שהרי לא פירשה את טעם הדין כלל⁵. מלשון רש"י בפשטות נראה להכריע כצד השני, שהרי כתב את עיקר הטעם 'שלא יטעהו'. וכן נראה מלשון השו"ע (ח"מ סימן ט סע"ו): "אין לדיין להניח לתלמיד בור שישב לפניו, שלא ישא ויתן עמו ויטה מדרך האמת".

אבל המעיין בלשון הטור (שם) יראה שלכאורה יש להכריע כצד הראשון, שכל הקפידא היא על בורות התלמיד, שמתוך בורתו יגרום לטעות, ולא כפי שרש"י פירש שהוא יגרום לטעות מ"מ, שהטור הוסיף שתי מלים וכתב: "אין לדיין להניח לתלמיד בור לישב לפניו שלא ישא ויתן עמו ויטה מדרך האמת **מתוך בורותו**".

וא"כ לכאורה יחלקו בדבר להלכה הטור והשו"ע. אבל באמת יש לדחות ולומר⁶, שודאי גם הטור סובר שעיקר הקפידא היא שלא יטעה אותו מדרך האמת, אלא נקט "מתוך בורתו" וכוונתו היא לבורות התלמיד בתחום של דיינות, והיינו אדם שלא כשיר לסייע לדיינים במקרים מציאותיים בבתי הדין (אפילו אם הוא ת"ח)⁷.

ולכן לכאורה נראה מלשון רוב הפוסקים להכריע בחקירה כפי צד השני, ואין למנות תלמיד "למדן" משום שעלול הוא להטעות את הדיינים, אא"כ יש דרך להבטיח כי לא יסטה מעבר להוראת ההלכות הנצרכות לדיינים לדעת במשא ומתן.

ד. יישוב קושיית הגרי"ד

וא"כ אפשר ליישב את קושיית הגרי"ד בה פתחנו. שאל הגרי"ד, מדוע לא חל הלאו של "לא תכירו פנים במשפט", והרי תלמיד בור פסול לדון? ועוד, מדוע צריך מיעוט מפסוק מיוחד, הרי לכאורה דבר פשוט הוא? ולפי דברינו א"ש, שמדובר בגמ' שאסור למנות אפילו תלמיד ת"ח מפולפל שהוא וודאי כשר לדון⁸, ודלא כהבנת הגרי"ד ש"בור" היינו שאינו מבין בחכמת התורה, וא"כ לא חל הלאו ד"לא תכירו פנים במשפט", ומוכן גם מדוע צריך מיעוט מיוחד מהפס' "מדבר שקר תרחק", שהרי במבט ראשון אנשים לא ידעו ולא יבינו מדוע שלא למנות ת"ח מפולפלים יותר מדאי, אע"פ שעלולים הם להטעות את הדיינים, שהרי סו"ס הם ת"ח גדולים, בדיוק בשביל כך צריך מיעוט מהפס' "מדבר שקר תרחק" כדי להכריע שאין למנותם, ויש למנות תלמידים בעלי האופי האמורים להועיל יותר לדיינים.

ולפי דרכנו למדנו מוסר גדול, ש"אל יתהלל חכם בחכמתו" (ירמיה ט, כב) שכן "ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב" (קהלת א, יח), ואף חכמים מחוכמים עלולים לפעמים לפספס את האמת הפשוטה והסברא הישרה. עלינו להפנים א"כ ש"ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו).

³ ואדרבא, מה שלנו נראה כהטעיית דיין נחשבת דווקא הפריית הדיון ונתינת כלים מחודשים לדיין לחשוב על הדין.

⁴ [לע"ד אין מקום כלל לחקירה זו, ופשיטא שהחשש כאן הוא לעיוות הדין, והמונח "תלמיד בור" משמעותו שמצד אחד הוא אכן "תלמיד", ויש לו ידע מסוים בדינים, אך מאידך הוא תלמיד טועה ומטעה (ע"י בפירש"י). ומהיכי תיתי שיהיה איסור להכניס עם הארץ גמור שלא יפצה פה במהלך כל הדיון, הרי בזה אין שום חשש של סילוף האמת ומדוע נאסור זאת? **הערת עורך**].

⁵ וכן הרמב"ם (פ"ב מהל' סנהדרין הכ"ב) העתיק לשון הגמרא ולא פירש.

⁶ אני מודה לחברותתי הבה"ח מתתיהו פלדמן הי"ו, שיישב לי כך.

⁷ ע"ד הדרש הרחוק י"ל אסמכתא לדבר, שהרי כתוב 'אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה', וכתוב 'אלוקים נצב בעדת אל', והיינו שאין **חכמה** נגד ה'! כלומר אסור להושיב חכמים מחוכמים נגד ה' שנמצא במהלך הדיון בבית הדין עם הדיינים.

⁸ ואע"פ שהוא כשר לדון – אין למנותו כתלמיד היושב לפני הדיינים, והחילוק בזה נראה כך: כאשר ממנים אדם כדיין, הוא מבין שיש לו מחויבות כלפי בעלי הדין, וא"כ שפיר דן כדבעי, משא"כ כשהוא יושב כתלמיד לפני הדיינים, אין לו מחויבות כלפי הנידונים כלל (וכפי שכתב הגרי"ד), אלא תפקיד התלמידים להורות דין תורה וממילא הוא מרגיש חופשי יותר ומעיר הערות מפולפלות שאינן תורמות למהלך הדיון בבית הדין, וא"ש.

¹ צ"ב האם הכנסת המתלמידים לדיינות טעונה אישור של בעלי הדין, דלכאורה הדבר פוגע בפרטיותם של בע"ד, או דילמא הדיין רשאי לכפות על בעלי הדין דבר זה. מו"ר הרב בארי שליט"א אמר לי שהיום בבתי הדין הרבניים של המדינה, ע"פ חוק, מאשרים כניסת מתלמידים רק ע"י הסכמת הצדדים וחתמת האב"ד. ואין זה מענייננו במאמר זה.

² לפי"ז יש לתמוה על המאמר הידוע בגמ' בסנהדרין (ז' ע"א): "אמר רב יהודה אמר רב: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיועד לטהר את השרץ מן התורה", וע"פ המציאות שתיארנו לכאורה קשה, שהרי אדרבה, אדם כזה ראוי להיות "ראש ישיבה" – שמשוגל ע"י פלפולו לעקם את המציאות ההלכתית הטוהרה, אך ודאי שאינו כשיר לכהן כדיין, שצריך לפסוק ע"פ דבר ה' זו הלכה! ונראה ליישב, שמכיון שת"ח כזה מבין ויודע שבכוח שכלו הוא מסוגל להגיע למסקנות שגויות ולא נכונות – א"כ עליו להסתמך על ה' שסייע לו בפסקי הדין שלו כדי שיגיע לאמת האמיתית, שהרי הוא כבר גילה שע"י כוח שכלו בלבד אינו מסוגל לחתור לאמת הצרופה. וא"כ דווקא דיינים כאלו, המבינים "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" אנו ממנים. וע"ע בתו"ש שם מ"ש"כ בזה בדרך אחרת.

שיטת הרב משה פיינשטיין

הרב משה פיינשטיין מקשה על שיטת החתם סופר שיש ללמד את חבירו תורה על חשבון התקדמותו האישי – מהגמרא בקידושין (כט. ב.) על חיוב האב ללמד את בנו תורה:

ללמדו תורה. מנלן? דכתיב: 'ולמדתם אותם את בניכם' (דברים יא). והיבא דלא אגמריה אבוה - מיחייב איהו למיגמר נפשיה, דכתיב: ולמדתם.

המאירי מסביר שאמנם האב מחוייב ללמד את בנו תורה, אבל אם יש מספיק אמצעים כדי שאחד ילמד בלבד, האב קודם לבנו, למעט במקרה שהבן 'זריז ומשכיל ונבון והדברים מראין שיהא תלמודו מתקיים בידו יותר ממנו', שאז הבן קודם. וכך נפסק להלכה.⁵

הרב פיינשטיין מסיק שבלימוד תורה יש לאדם מחוייבות קודם כל לעצמו ואפילו יש איסור ללמד אחרים על חשבון הלימוד של עצמו:

ובתורה ברור שאף מי שידוע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת, וגם בעניני עוה"ז ליכא איסור אלא רשות אם אינו פקוח נפש ממש שאז מסתבר שאסור ואילו בתורה הוא גם אסור להקדים האחרים מלמוד עצמו.⁶

אולם הרב פיינשטיין כותב שיש חובה על כל לומד לתת מעשר מזמנו כדי ללמד אחרים:

אך הוריתי שכל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עמו ד' מאות זימני בעירובין דף נ"ד ע"ב אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו והיה לו שכר גדול חי ד' מאות שנה וכל דור הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, שהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור.⁷

ולכן לפי הרב משה פיינשטיין נמצאנו למדים שאמנם הלימוד האישי של האדם קודם ללימוד של חבירו, אך מכל מקום הוא מחוייב להקדיש זמן קצוב כדי ללמד את חבירו.

סיכום

החתם סופר סובר, שלמרות שבענייני העולם הזה האדם רשאי לדאוג לעצמו לפני שדואג לחבירו (רבי עקיבא ב"מ סב. א.), אבל בלימוד תורה יש לו מחוייבות לדאוג לחבירו אפילו על חשבון התקדמותו האישי בלימוד (רבי עקיבא ירושלמי פ"ט, ה"ד; תורת משה קדושים ד"ה ואהבת לרעך כמוך). ויותר מזה, החתם סופר מלמדנו שכאשר האדם מלמד את חבירו תורה, למרות שנראה שהלימוד האישי שלו נפגע, האמת היא שאף פעם לא מפסידים רוחניות בגלל זה (תורת משה וירא ד"ה כי ידעתיו).

אולם הרב פיינשטיין סובר שבלימוד תורה יש לאדם מחוייבות קודם כל לעצמו, ואפילו נראה שאין ללמד אחרים על חשבון התקדמותו האישי (קידושין כט. ב.; אג"מ אבן העזר ח"ד כו.). למרות זאת, הרב פיינשטיין כותב שיש חובה על כל לומד לתת מעשר מזמנו כדי ללמד אחרים (שם).

גרינברג בחוברת *נשא בעול עם חבירו*, עמ' 20 הערה 51. ראה: רש"י מנחות צט, ב ד"ה: "שביטולה של תורה - כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה זהו יסודה כלומר מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה שנאמר אשר שברת ולא אמר ליה בלשון כעס שמע מינה הסכימה עמו דעת השכינה כשביטל תורה ושיברן כיון דנתכוין לטובה". מובא בחוברת *נשא בעול עם חבירו* (שם), עמ' 19 הערה 49.

⁵ ראה: רמב"ם הל' תלמוד תורה א, ד.

⁶ שו"ת אגרות משה, אבן העזר חלק ד סימן כו.

⁷ שו"ת אגרות משה (שם).

שאלה: האם יש לאדם חובה ללמד אחרים על חשבון התקדמותו האישי בלימוד?

תשובה:

שיטת החתם סופר

החתם סופר¹ מצביע על סתירה בדברי רבי עקיבא: במסכת בבא מציעא (סב. א) נאמר: "שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חיך קודמים לחיי חבירך".

ואילו בתלמוד הירושלמי (פ"ט, ה"ד) נאמר: "ואהבת לרעך כמוך" - ר' עקיבא אומר זהו כלל גדול בתורה".

אם רבי עקיבא סובר שהחיים של האדם קודמים לחיים של חבירו, אין יכול לסבור שצריך לאהוב את החבר כמו שהוא אוהב את עצמו?

החתם סופר מיישב את הסתירה באמצעות חילוק פשוט:

מיהו הא ד'חיך קודמין' היינו בעניני עולם הזה, אבל בחיי הנצחיי דהיינו בלימוד התורה, חייב ללמד לאחרים, אפילו הוא מבטל עצמו מלימוד, מכל מקום חייב ללמד עם אחרים. ועל כן אמר רבי עקיבא 'זה כלל גדול בתורה' דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמוך (מכל מקום לא אמר רק כמוך כי על ידי זה שמלמד לאחרים גם הוא עושה מצוה ומזכה עצמו ושניהם שוים)².

אם כן, לפי החתם סופר למרות שבענייני העולם הזה, האדם רשאי לדאוג לעצמו לפני שדואג לחבירו, אבל בלימוד תורה יש לו מחוייבות לדאוג לחבירו, אפילו על חשבון התקדמותו האישי בלימוד³. ויותר מזה, החתם סופר מלמדנו שכאשר האדם מלמד את חבירו תורה, למרות שנראה שהלימוד האישי שלו נפגע, האמת היא שהוא אף פעם לא מפסיד רוחניות בגלל זה.⁴

¹ תורת משה ח"ב, ויקרא, פרשת קדושים, ד"ה ואהבת לרעך כמוך, עמ' נב.
² תורת משה (שם).

³ החתם סופר כתב יסוד זה גם בשו"ת שלו, חלק יו"ד, פתוחי חותם: "כי זה כל האדם שישתדל ויתאמץ בהשתדלות רב להיטיב דרכי בני אדם כדי שישמח ה' במעשיו, ויאהב כל אדם השלמת נפש חבירו כשלימות עצמו - ועל זה אמר ר' עקיבא: כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך בתורה דייקא. כלל ויסוד גדול בלימוד התורה שיהא שלימות חבירו כנפשו ואהבת לרעך כמוך - וכה יהיה תשוקת השלם לראות בשלימות כל העולם יהיה תפילתו שכל יושבי תבל מקטנם ועד גדולם ידעו את ה', כמו שהתפלל משרע"ה: מי יתן והיה כל עם ה' נביאים".

⁴ ראה: תורת משה ח"א, בראשית, פרשת וירא, ד"ה כי ידעתיו אשר יצוה בניו אחריו, עמ' ח: "י"ל אי היה אברהם מגיע במדרגת נבואתו להודיעו אשר יעשה במשפט אומה או עיר פלוני, לא היה נמנע ממנו הידיעה כמו שנאמר לישעיה וירמיה ויחזקאל על כמה אומות מה שאינו מגע לישראל כלל, וכדכתיב בריש ירמיה 'נביא לגויים נתתיך'. אבל לא הגיע מדרגת נבואת אברהם לידי כך, אמנם לא מפני שלא היה ראוי, אלא שלא היה פנאי לייחד מחשבתו ולהתבונן בעניינים גבוהים כאלו מפני שהיה מתעסק עם בניו ואת ביתו אחריו ללמדם דרך ה' ואותם לא הגיעו בתחלת המודם אלא במדרגה פחותה לעבוד על מנת לקבל פרס 'למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו וכיון שהשפיל דעתו ושכלו לכבוד השי"ת ללמדם דרך ה' והפסיד לעצמו מדרגת נבואתו, לכן אמר הקב"ה 'המכסה אני, כי בשביל זה יפסיד! הלא ידעתי שכל עצמו שלא הגיע הוא לזה, רק למען יצוה את ביתו אחריו וק"ל". ראה: הרב יוסף זונדל מסלנט באגרת לבנו הרב אריה ליב, בתוך: אליעזר ריבלין, *הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט ורבותיו* (ירושלים, תרפ"ז), עמ' כו: "אל תצטער ואל תדאג על שום דבר, ולבך יהיה שמח, על שהתנדבת לילך בשליחות מצוה, ביקור חולים וגמילות חסדים וכו', דזהו מצוה שאי אפשר באחר שנצרכים לבטל מת"ת, ויהא נחשב לך כאילו עסקת בתורה יומם ולילה". הובא ע"י מו"ר הרב מרדכי

רבי ישראל בן שמואל אשכנזי משקלוב נולד בשנת תק"ל (1770) והלך לבית עולמו בשנת תקצ"ט (1839). ר' ישראל אמנם ידוע כאחד מגדולי תלמידי הגר"א, אך למעשה נהיה תלמידו אך בשנת חייו האחרונה של הגר"א. מספרים כי בעשרים ימיו האחרונים של הגר"א לא מש ר' ישראל ממיטתו "והיה קורא ושונה בפניו", ובזמן זה קיבל ממנו רוב תלמודו. לאחר פטירת הגר"א, שימש ר' ישראל ברבנות שקלוב עד שעלה ארצה בשנת תק"ע (1810). עם זאת, עד מהרה הוצרך להפוך לשד"ר על-מנת לפרנס את הקהילה הפרושיית שהקים בצפת. זמנים קשים עברו אז על הישוב היהודי בארץ, ומתוך צרה לצרה איבד ר' ישראל את מרבית משפחתו – והוצרך להתחתן שנית. לאחר רעידת האדמה בצפת בשנת תקצ"ז שבה חוסלה רוב הקהילה הפרושיית – עבר ר' ישראל לירושלים, שלא ניזוקה ברעש, עד לפטירתו בטבריה (שהה שם עבור רחיצה בחמי טבריה).

ר' ישראל אף ערך את ביאור הגר"א על או"ח – עבודה קשה ומאומצת בשל הקשיים אותם תיאר בהקדמתו: "ומה נעשה לשיטותיו החמורות בש"ע, הצריכים עיון וחיפוש רב. ומה גם להגהותיו העמוקים מיני ים וסתומים וחתומים המה. מי יצלול בעמקי תהום דעתו הרחבה וידלם לנו? ובפרט כי הגהותיו נרשמים בקצרה מאוד מאוד, לפעמים בחלוף תיבה אחת או אות אחת או מחק אחד ואפילו נקודה אחת. השלים כוונתו לפי עמק דעתו הרחבה, כי לא רשמם אלא לעצמו".

בין שליחות לשליחות אף הספיק לכתוב את פירושו 'תקלין חדתי' למסכת שקלים, המבוסס על 'משנת אליהו' של רבו. בפירוש מבאר ר' ישראל את כוונות רבו ואף נושא על זה קל וחומר בעצמו: "אם מך ורש עני ונבזה כמוני זיכני הרחמן למצוא על-כל-פנים להבין דבריו, כל שכן הגדולים ממני". וחתם כאן ר' ישראל: "דברי הטרוד ונווד, כציפור נודדת מקינה, מתאבק בעפר רגלי חכמים עיני ולבי שם כל הימים ר' בלא"א כמוהו"ר שמואל נ"י". וכן מצינו מקומות נוספים שחתם תחת כינוי זה.

כנובע מחתימתו, אהבה רבה אהב ר' ישראל את ארץ הקודש. מספרים, שכשהגיעו ר' ישראל ופמלייתו לארץ וראו לראשונה מטעי זיתים, חיש קל קטפו מעט מן הפירות, והתכבד ר' ישראל בברכת שהחינו בקול רם קבל עם ועדה. עד מהרה התוודעו למרירות הזית – אך ר' ישראל אכל את כל הזיתים שהיו בידו. ר' אליעזר הלוי, שביקר בצפת, מספר על עוד נוהג מעניין של ר' ישראל – לדבר בשבת אך ורק בלשון הקודש.

לאחר המגיפה בצפת בשנת תקע"ג נדר ר' ישראל להוציא ספר הלכות א"י על דרך הגר"א. ספרו, 'פאת השולחן', בנוי ברובו על הרמב"ם בהלכות התלויות בארץ, כאשר ביאורי הגר"א על הירושלמי, המשנה והתוספתא בסדר זרעים היו לו לעינים. מעניין כי החלק הראשון הוא על 'הלכות א"י' שבו יש פסיקה עצמאית של ר' ישראל, וכן כתב: "מי שיש לו אב ואם בח"ל ומוחין בו לצאת ממקום לא"י, אינו מחויב לשמוע להם בזה" (פאת השולחן ב. כא); או בדין צדקה: "ויושבי א"י קודמין ליושבי חוצה לארץ" (שם, שם, כב). ניתן גם למצוא הלכות הממחישות את המציאות הקיימת בארץ ישראל של אותם ימים, כגון תיאור הגגות השטוחים של הבתים בניגוד לגגות המשופעים שבאירופה, תוך הבאת נפקא מינה (שם, ב. ס): "בא"י הגגין של הבתים אינם משופעים, אלא שווים ועשויין לשימוש לשיחת בגדים וכל דבר – אי לכך חייבים במצוות מעקה". או: "השוחטים אצל ישמעאלים, באופן שהכשרים לוקחין הישראלים והטרפות לוקחין הם. ולפי דת הישמעאלים אינם מכשירים לאכילתם עד שיאמר השוחט (היהודי!) קודם השחיטה 'אללה וואכבר באורי אל כביר', ואין איסור בזה" (שם, ג. יט).

הנחיות לכתובה

העורך ס"ט

מעלה ככתב

חלק ד'

בהמשך לנכתב בשבוע שעבר, כדאי לפרסם את המאמרים על גבי עלונים, ירחונים וכדומה, וכך יתקיים "ותשועה ברב יועץ", ע"י תגובות, הערות והארות. כמו כן, כאשר הכותב רואה את דבריו עולים על גבי הכתב והואים אור, ישאב מכך עידוד להמשך ההתמחות בשדה הכתיבה.

באותו עניין יש להקפיד על סדר בכתיבה ועל מראה הכתב שיהיה ברור ונאה. גם דבר זה נותן לכותב "טעם של עוד". זו אחת הסיבות שהכתיבה ישירות במחשב עדיפה. בנוסף, כתיבה במחשב חוסכת זמן רב, הן במהירות הכתיבה והן בקלות ההוספות, מחיקות והעברת קטעים ממקום למקום.

נושא הכתיבה יהיה כזה שהכותב חש חיבור אליו, כדי שייכתב בצורה אמינה וטובה. בצורה כזו קל יותר לכתוב ברצף, משום שהכותב "חיי" את הנושא ומרגיש בעירה פנימית להוציא את הדברים מהכוח אל הפועל. בכלל, לאחר שעולה הרעיון והוא מגובש בראש לכדי מאמר או רשימה, כדאי תמיד לכתוב בצורה רציפה, ולא לתת להסת-דעת חיצונית להפריע את חוט המחשבות. לאחר מכן יש לעבור על הנכתב ולתקן מבחינה לשונית וסגנונית.

בכתיבת חידושי תורה לעתים יימנע הלומד מלכתוב, בטענה שמן-הסתם כבר קדמוהו בכל אשר יחדש. על כך כותב החיד"א בספרו "דבש לפי" (ערך חידושים) שיש חידושים שלא חידשו הראשונים והאחרונים לפי שלא הגיע זמנם, ועל כך ייתכן מאד שגם ללומד המתחיל ניתן משפט הבכורה לחדש. ואעתיק לשונו של הגר"מ מאזוז שליט"א בהקדמתו לספרו "לא תשיך": "כללו של דבר, אין 'מונופול' לשום אדם על התורה. כל מי שמתייגע בתורה לשמה, מגלים לו לפעמים פירושים ישרים שנעלמו מעיני כל חכמי הקדמונים"¹.

גם כאשר מוצא את החידוש כתוב באחד מספרי המחברים, לא ימחק אותו, אך יציין בסוף "ושוב ראיתי (ושו"ר) בספר פלוני". ויש שכתבו שאם אינו מעוניין להזכיר שכבר קדמוהו רבנן – אין בכך מניעה (שו"ת תפארת זיו בפתיחה ובסי' כ; הו"ד בספר הכתב והמכתב הנד"מ, פרק ט"ו הערה 13), שהרי חידש זאת מדלילה. ובדרך מליצה רמזו: "וברצונם עקרו שו"ר". אמנם אם כתב דבר מסוים, ולאחר מכן רואה שכבר כתבוהו המפרשים המצויים על הדף (רש"י ותוס' וכדו'), אין עניין לכותבו, לפי שיד הכל ממשמשת בהם (אלא אם כן יש לכותב הוספה או הערה על דבריהם)².

¹ אולם ידוע המעשה ברב גדול שנתייגע בדבר מסוים בלימודו עד שהבריק בו הברק והבין, ולאחר מכן שמע תלמיד אחד שעסק בסוגיא ופשט את הספק בר-רגע, וכשתמה על פשר דבר אמרו לו שאחר שירד החידוש לעולם על ידו, שוב בקל היה ניתן להשיגו [וכעת איני זוכר מקור המעשה].

² עוד בעניין ציון דבר בשם אומרו נדון במאמר נפרד.